

Φονταμενταλισμοί, ευαισθησίες και δημόσιο forum

του Ανδρέα Τάκη

I. Μετά το Charlie

Πολλοί έσπευσαν να θεωρήσουν την άγρια επίθεση ισλαμιστών εξτρεμιστών στο Charlie Hebdo ως την 11η Σεπτεμβρίου της Ευρώπης. Όποια και αν είναι η συμβολική σημασία του γεγονότος, είναι δυστυχώς βέβαιο ότι δεν θα είναι το μόνο. Ήδη, μόλις ένα μήνα μετά, ανάλογα περιστατικά -αν και με λιγότερα θύματα- στη Κοπεγχάγη καταδεικνύουν ότι κύκλος αυτός του αίματος έχει μόλις ανοίξει.

Πράγματι, ο ισλαμικός φονταμενταλισμός φαίνεται να έχει κηρύξει έναν αληθινό πόλεμο με αληθινά θύματα εναντίον όλων εκείνων που ο λόγος ή οι πράξεις τους, ακόμη και η στάση ζωής τους ή οι αισθητικές τους επιλογές συνιστούν πηγή βλασφημίας κατά του προφήτη και της θρησκείας του. Αυτό ίσως να μας κατέπλησσε λιγότερο αν είχαμε λάβει τοις μετρητοίς τις απειλές που, κατά καιρούς, διάφοροι ισλαμιστές ιερωμένοι εκστόμιζαν κατά της ασεβούς Δύσης, αρχής γενομένης με τον ιμάμη Χομεϊνί επ' αφορμή της περιβόητης υπόθεσης των Σατανικών Στίχων. Με τα παιδιά των μουσουλμάνων μετοίκων της Ευρώπης να πυκνώνουν καθημερινά τις γραμμές του Ισλαμικού Χαλιφάτου και να συναγωνίζονται τους λοιπούς "ιερούς" μαχητές στη δια πυρός και σιδήρου επιβολή των χρηστών ηθών της πιο ακραίας τζιχαδικής ορθοδοξίας στην ευρύτατη γεωπολιτική περιφέρεια που πλέον ελέγχουν, η ψυχραιμία στον δυτικό κόσμο δεν περισσεύει σήμερα.

Μέσα στη δίνη των εξελίξεων, ωστόσο, η μεγαλειώδης πορεία στο Παρίσι και η πρωτοφανής διάδοση των εκδηλώσεων αλληλεγγύης του Je suis Charlie σε ολόκληρο τον πλανήτη έγινε γενικότερα δεκτή ως μια ανακουφιστική διαβεβαίωση ότι, σε πείσμα της οιασδήποτε απειλής μπορεί να στρέφεται εναντίον τους, οι δημοκρατικοί λαοί παραμένουν αταλάντευτα προσηλωμένοι στις αρχές του διαφωτισμού και, πάνω απ' όλα, στην ελευθερία του λόγου. Το συλλογικό θάρρος του παρισινού λαού

να διαδηλώσει μόλις μερικές μέρες μετά το περιστατικό ρισκάροντας πραγματικά από τη σκοπιά της ασφάλειάς του ήταν πράγματι ελπιδοφόρο. Τα φώτα της δημοσιότητας ωστόσο απέσπασε η συμμετοχή των ευρωπαϊκών ηγετών χέρι χέρι με τους επικεφαλής των θρησκευτικών ελίτ της χώρας, υπό δρακόντεια αστυνομικά μέτρα και σε απόσταση από το λοιπό πλήθος. Η εμφανής αμηχανία τους, εκτός από τις αναπόφευκτες ειρωνίες, προκάλεσε επιπλέον και τη διάχυτη αίσθηση ότι το νεύμα αυτό ομόφωνης προσήλωσης στη ελευθερία του λόγου ως αρχής συγκρότησης των δημοκρατιών της δύσης ενείχε μπόλικη δόση υποκρισίας.

Μια σειρά από διάσπαρτα συμβάντα που επακολούθησαν κατέστησαν περισσότερο από σαφές ότι το αδιαπραγμάτευτο της ελεύθερης έκφρασης και της δημόσιας παρρησίας σε ένα σύγχρονο δημοκρατικό πλαίσιο ούτε δεδομένο είναι, αλλ' ούτε και νοείται καν με τον ίδιο τρόπο απ' όλους. Έτσι λοιπόν, λίγες μόλις μέρες μετά την επίθεση, ο προοδευτικός προκαθήμενος της Ρώμης εκτός από λόγια συμπόνοιας για τις οικογένειες των θυμάτων είχε και υποδείξεις για τους ευρωπαίους πολίτες. Ούτε λίγο ούτε πολύ, όπως και πολλοί άλλοι έσπευσαν να το κάνουν, συνέδεσε το όλο γεγονός με τη συστηματική ασέβεια που το Charlie Hebdo επεδείκνυε απέναντι στις μεγάλες θρησκείες και τόνισε ότι η υποχρέωση σεβασμού της θρησκευτικής συνείδησης του άλλου δεν μπορεί παρά να θέτει όρια στην ελεύθερη έκφραση. Ακόμη πιο αποκαλυπτικές ήταν όμως οι αντιδράσεις στη δημοσίευση του μακάβρια “επετειακού” ειδικού τεύχους με την απεικόνιση του προφήτη στο εφώφυλλό του. Δεν αναφέρομαι φυσικά στις αναμενόμενες πλέον διαδηλώσεις οργής στον ισλαμικό κόσμο. Παρακάμπτω μάλιστα και το γεγονός ότι, σε μια ανοικτή εκδήλωση αδιαφορίας για το “ευρωπαϊκό κεκτημένο” των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ο τούρκος πρόεδρος και ο πρωθυπουργός του, με αφορμή τη δημοσίευση του επίμαχου εξωφύλλου σε μορφή δυσανάγνωστου μικροεικονιδίου από τη Hurrriet, έσπευσαν να προειδοποιήσουν με απειλητικό ύφος ότι δεν πρόκειται να επιτρέψουν να προσβάλλεται ο προφήτης στη χώρα τους.

Το ενδιαφέρον μας αντίθετα στη συγκεκριμένη περίπτωση θα έπρεπε να συγκρατήσει η στάση των μέσων ενημέρωσης, ιδίως των

ηλεκτρονικών, της Βορειοδυτικής Ευρώπης. Στη μαζική τους πλειοψηφία, κατ' εξοχήν δε στη Μ.Βρετανία, απέφυγαν, χωρίς τυμπανοκρουσίες, να προβάλλουν το νέο “βλάσφημο” εξώφυλλο. Χαρακτηριστικό ήταν μάλιστα το περιστατικό που προκλήθηκε κατά τη διάρκεια απ' ευθείας σύνδεσης μεγάλου βρετανικού καναλιού με τα γραφεία του πληγέντος εντύπου, ενόσω τυπωνόταν το νέο τεύχος. Όταν συντάκτρια του περιοδικού επέδειξε γεμάτη ενθουσιασμό –και μάλλον χωρίς δεύτερες σκέψεις- το εξώφυλλο στη κάμερα, το κανάλι δεν δίστασε να “σβήσει” απότομα την οθόνη του. Η γοερή παράκληση της (ινδικής καταγωγής) τηλεπαρουσιάστριας προς τους τηλεθεατές να συγχωρέσουν το κανάλι και την ίδια για την αθέλητη προσβολή που τους έγινε από την κατά κλάσματα δευτερολέπτου έκθεσή τους στη βλάσφημη εικόνα, ήταν -νομίζω- ένα αδιάψευστο τεκμήριο μιας αλλαγής παραδείγματος ή, καλύτερα, μιας σοβαρής συντηρητικής αναδίπλωσης από το πρότυπο της ελευθεροστομίας που είχε κληροδοτήσει στην ευρωπαϊκή κουλτούρα η “επανάσταση της καθημερινής ζωής” του γαλλικού Μάη.

Σίγουρα, τέτοιες αντιδράσεις οφείλονται πια συχνά στην ανησυχία μήπως, παραβιάζοντας κανείς άθελά του κάποια κρυφή ευαισθησία του ενός ή του άλλου ριζοσπάστη, βάζει τον εαυτό του σε κίνδυνο. Εν αμφιβολία λοιπόν “κρείπτον σιγάν”: εκθέσεις αναβάλλονται, παραστάσεις κατεβαίνουν απροειδοποίητα, προβολές ματαιώνονται στη πρώτη δημόσια διαμαρτυρία ή απειλητικό τηλεφώνημα. Η εντεινόμενη τάση αυτοσυγκράτησης και αυτολογοκρισίας εν προκειμένω είναι ανθρώπινη και εν πολλοίς αναμενόμενη. Υπό τις συγκεκριμένες δε έκτακτες περιστάσεις θα ήταν ίσως και εύλογη προσωρινά αν δεν εκδηλωνόταν σε στοίχιση με μια ηθικολογική αντίληψη που απαιτεί με εντεινόμενη έμφαση από τους πολίτες των συγχρόνων δημοκρατιών να λαμβάνουν σοβαρά υπ' όψιν τους και να σέβονται την ιδιαιτερότητα ή τις ειδικές ευαισθησίες των άλλων. Στις σελίδες που ακολουθούν θα ήθελα να συμμαριστώ με τον αναγνώστη κάποιες σκέψεις για το τί θα μπορούσε να σημαίνει αυτή η στάση για την ελευθερία της έκφρασης αλλά και τη δημοκρατία σήμερα.

II. Αλλαγή παραδείγματος στην ελευθερία του λόγου;

Θα έπρεπε ίσως να είχαμε υποψιαστεί ότι κάτι έχει αλλάξει στο ζήτημα της ελευθερίας του λόγου από το γεγονός ότι κάθε σχετική συζήτηση διολισθαίνει μονότονα εδώ και χρόνια από τον τί είναι η έκφραση και η ελευθερία της στο ποιά είναι τα αυτονοήτως αναπόφευκτα όρια αυτής της τελευταίας. Ακόμη και διεθνείς νομικοπολιτικοί θεσμοί με ιδιαίτερο συμβολικό βάρος, όπως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχουν μεταθέσει την εστία του ενδιαφέροντός τους από την ανάγκη να προστατεύεται σε μια δημοκρατία η ελεύθερη διατύπωση γνώμης ακόμη και όταν ή, μάλλον, ιδίως όταν είναι επιθετική και οχληρή (λ.χ. υπόθεση Κοκκινάκης κατά Ελλάδος) στους περιορισμούς της ελεύθερης έκφρασης “που είναι αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία”.

Άλλοτε, τις δεκαετίες του '70 και του '80, η πηγή κινδύνου για την ελευθερία της έκφρασης εντοπιζόταν στους μηχανισμούς μιας επίσημης κουλτούρας (λ.χ. μιας πλειοψηφικής εγχώριας πολιτισμικής ή θρησκευτικής ορθοδοξίας) που επεδίωκε να επιδράσει ομογενοποιητικά στο εθνικό κοινωνικό σώμα ακόμη και σε βάρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τους πολιτικούς τους υποστηρικτές αναζητούσαν οι περιοριστικές/ομογενοποιητικές αυτές πολιτικές στις παραδοσιακές κοινωνικές και πολιτικές ελίτ (όπως λ.χ. την ευρωπαϊκή χριστιανοδημοκρατία) και στους περισσότερο προσκολλημένους στα παραδοσιακά πρότυπα αγροτικούς πληθυσμούς.

Σήμερα, αντίθετα, τα αιτήματα περιορισμού της ελευθερίας της έκφρασης επικαλούνται και διεκδικούν ως θεμέλιό τους την ίδια την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου: αξιώνουν από το κράτος να εγγυάται την προσωπική αυτονομία των πολιτών του, αναγνωρίζοντας αφ' ενός την ικανότητά τους να “αυτοπροσδιορίζονται” συλλογικά, επιβάλλοντας αποτελεσματικά στους άλλους τον πλήρη σεβασμό της συλλογικής αυτής ταυτότητας. Οι πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις που προωθούν τις πολιτικές της “αναγνώρισης” και του σεβασμού των συλλογικών ταυτοτήτων, την πολιτική ατζέντα δηλαδή της λεγόμενης “πολυπολιτισμικότητας”, αποτελούν ομολογουμένως ένα παράδοξο αμάλγαμα. Πρόκειται κατ' ουσίαν για μια στρατηγική συμμαχία των παραδοσιακών ελίτ και θρησκευτικών ιερατείων, μειονοτικών ή

“πλειονοτικών”, από τη μια, και της μετανεωτερικής και μετααποικιακής αριστεράς και άλλων λάτρων της ετερότητας, που παρήγαγε η παρακμή του '68, από την άλλη. Κοινός τους αντίπαλος είναι ο πολιτικός φιλελευθερισμός. Κοινό τους σύνθημα είναι η δικαιοσύνη, η ισότητα και σεβασμός ανάμεσα στις κουλτούρες και τους πολιτισμούς, όχι ανάμεσα σε αφηρημένα άτομα χωρίς ταυτότητα.

Η στρατηγική αυτή διαθέτει υπέρ αυτής το χαρακτηριστικό να διακρίνεται σαφώς από τους συνήθεις φονταμενταλισμούς και άλλες απλοϊκές και επιθετικές μορφές πολιτισμικού ή θρησκευτικού ριζοσπαστισμού. Γι' αυτό και μπορεί εύκολα να τύχει αποδοχής ως εύλογη από ευρύτερα πολιτικά και κοινωνικά ακροατήρια. Η χρήση δε του γλωσσικού ιδιώματος των δικαιωμάτων του ανθρώπου την καθιστά ακόμη πιο αποτελεσματική. Στόχος δεν είναι ούτε να προσελκύσει τους άλλους, έστω και δια του καταναγκασμού, σε συγκεκριμένη αντίληψη του αγαθού, ούτε να εξαλείψει τους άπιστους ή ασεβείς. Αντίθετα, εναρμονιζόμενη με μια τρέχουσα στους δυτικές δημοκρατίες αντίληψη ανεκτικότητας αναγνωρίζει κατ' αρχήν στους άλλους το δικαίωμα να μην ασπάζονται ή και να τρέφουν αρνητική ή υποτιμητική γνώμη για κάποια υφιστάμενη κουλτούρα, θρησκεία κ.ο.κ., αρκεί να μην εκφράζουν τη γνώμη αυτή δημόσια ή, έστω, να μην το κάνουν με τρόπο που να “ενοχλεί” ή “προσβάλλει” τις ευαισθησίες των φορέων της συγκεκριμένης συλλογικής ταυτότητας.

Το πρόβλημα, με άλλα λόγια, που εντοπίζουν οι πολιτικές της αναγνώρισης στην αρνητική στάση που μπορεί κανείς να υιοθετεί απέναντι σε άλλες κουλτούρες δεν έχει να κάνει με το περιεχόμενό της, αν είναι δηλαδή δικαιολογημένη ή όχι. Άλλωστε, εμφορούμενες από έναν πολιτισμικό ή ανθρωπολογικό ρελατιβισμό οι πολιτικές αυτές δεν υπεισέρχονται στην αξιολόγηση της μιας ή της άλλης κουλτούρας. Αντίθετα, το πρόβλημα είναι η δημόσια έκφραση τέτοιας αρνητικής στάσης ή του τρόπου της. Γι' αυτό και τα αιτήματα της πολυπολιτισμικότητας για αμοιβαίο σεβασμό και δικαιοσύνη ανάμεσα σε θρησκείες και κουλτούρες προσλαμβάνουν κατ' εξοχήν τη μορφή της αξίωσης για περιορισμό της ελευθερίας του λόγου και της έκφρασης

γενικότερα. Οξείες ή οχληρές λεκτικές συμπεριφορές και εκφρασιακές πρακτικές που στοχεύουν ή πλήττουν καθοιονδήποτε τρόπο τους φορείς ορισμένης συλλογικής ταυτότητας θα πρέπει όχι απλώς να αποθαρρύνονται ως μη προσήκουσες αλλά και ευθέως να απαγορεύονται από τον νόμο, τουλάχιστον στις πιο επιθετικές ή “κακόβουλες” εκδοχές τους.

III. Η απολογητική της νέας λογοκρισίας

Τί θα μπορούσε να δικαιολογήσει μια τόσο δραστική συντηρητική αναδίπλωση από τη παλαιά δημοκρατική ελευθεροστομία;

α. Η δημόσια ασφάλεια

Πρέπει εξ αρχής να υπογραμμισθεί ότι η δικαιολόγηση τέτοιων περιορισμών της ελευθερίας του λόγου στη βάση της πιθανολόγησης απειλών για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια θα πρέπει οπωσδήποτε να αποκλεισθεί. Είναι βέβαια κατανοητή η ανησυχία πολλών μήπως η διατύπωση επιθετικής κριτικής ή η εκδήλωση υποτιμητικής στάσης απέναντι σε μια κουλτούρα ή ένα θρησκευτικό δόγμα προκαλέσει τη βίαιη αντίδραση των πιο μαχητικών φορέων της “πληττόμενης” συλλογικής ταυτότητας. Άλλωστε, η σφαγή του Charlie Hebdo αποδίδεται ιδεοτυπικά σε τέτοιους λόγους. Ωστόσο, θα ήταν αυταπάτη να αναμένει κανείς ότι αποφεύγοντας τη δημόσια εκδήλωση “οχληρών” ή “προσβλητικών” στάσεων σε βάρος λ.χ. ενός θρησκευτικού δόγματος θα κατευνάσει την ιερή μανία των ζηλωτών του. Γιατί, τη βίαιη εκδήλωση της μανίας αυτής δεν υποδαυλίζει ο δημόσιος χαρακτήρας του προσβλητικού λόγου, αλλά από μόνο τους το γεγονός της επίδειξης ασέβειας προς τα θεία, ακόμη και αν αυτή εκδηλώνεται ιδιωτικά. Αιτιολογία έτσι της πρόσφατης αιματηρής επίθεσης ιερών μαχητών σε κλειστή ακαδημαϊκή εκδήλωση στη Κοπεγχάγη δεν ήταν κάποια δημόσια χλεύη σε βάρος της ταυτότητάς τους, αλλά η απλή επίγνωσή τους ότι εκεί μέσα, έστω σε στενό ακαδημαϊκό κύκλο, προσβάλλεται η πίστη τους.

Βασικότερος όμως λόγος απόρριψης κάθε αιτιολογίας με βάση επιχειρήματα δημόσιας τάξης είναι ότι, αν αυτά γίνουν δεκτά, τότε εκ των

πραγμάτων εκλείπει κάθε δημόσια εγγύηση της ελευθερίας του λόγου. Γιατί, έτσι, θα αρκούσε η πιθανότητα βίαιης αντίδρασης του οιοδήποτε δυσανεκτικού ώστε να απαγορευθεί η δημόσια έκφραση οιασδήποτε αρνητικής κρίσης σε βάρος κάποιας ταυτότητας, ακόμη και αν αυτή διατυπωνόταν με τον πιο ήπιο ή φιλικό τρόπο.

β. Η προστασία του αδιατάρακτου των υφισταμένων συλλογικών ταυτοτήτων

Ωστόσο, η επιχειρηματολογία στην οποία συρρέουν συνήθως οι κοινοτιστικές ελίτ με την ενοχική μετανεωτερική αριστερά έχει ως αφετηρία της μια κατ' αρχήν βάσιμη κριτική του παραδοσιακού φιλελευθερισμού των ατομικών δικαιωμάτων. Τα πρόσωπα δεν είναι αφηρημένες οντότητες αποψιλωμένες από κοινωνικές ιδιότητες. Αντίθετα τελούν εξ ορισμού εν κοινωνία και είναι φορείς συλλογικών ταυτοτήτων. Συνεπώς, για να αποτελεί ο αυτοπροσδιορισμός του φορέα μιας συλλογικής ταυτότητας μια δυνατότητα που μπορεί αυτός πραγματικά να αξιοποιήσει στο πλαίσιο της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του, θα πρέπει να υφίσταται και το κατάλληλο ηθικό, κοινωνικό και αισθητικό περιβάλλον για να το κάνει. Πράγματι, μόνον μέσα σε έναν τέτοιο πολιτισμικά συνεκτικό περιβάλλον αποκτά πρακτικό νόημα η επιλογή μιας συλλογικής ταυτότητας ως στοιχείου προσδιοριστικού της προσωπικής του ταυτότητας.

Από αυτό όμως σπεύδουν να συμπεράνουν ότι η αδιατάρακτη συνέχεια και η αμείωτη κοινωνικής απήχηση των συλλογικών ταυτοτήτων που υφίστανται και της ιδιαίτερης αντίληψης του αγαθού, που υποτίθενται συμμερίζονται οι φορείς τους αποτελεί κεφαλαιώδες αγαθό. Η προκλητική ή κακόπιστη κριτική και η γελοιοποίηση συλλογικών ταυτοτήτων και κοινών αντιλήψεων του αγαθού δεν μπορεί παρά να αποδυναμώνουν την εμπιστοσύνη των μελών μιας πολιτισμικής ή θρησκευτικής κοινότητας στην πραγματική αξία των κοινών τους πιστεύω, με αποτέλεσμα να διαβρώνεται το ηθικό, κοινωνικό και αισθητικό περιβάλλον, που συνιστά και τον πνευματικό ορίζοντα και βασικό όρο ευζωίας ολόκληρης της κοινότητας. Εκφρασιακές συμπεριφορές που εκδηλώνουν υποτίμηση της

αξίας μιας συλλογικής ταυτότητας δημιουργούν μοιραία κλίμα μειωμένου σεβασμού ή και μισαλλοδοξίας και εχθρότητας απέναντι στους φορείς της που υφίστανται τις συλλογική ταυτότητα. Άρα, ακόμη και αν κάποιος δεν εκτίθεται προσωπικά στην οξεία επίκριση ή την χλεύη των κοινών αντιλήψεων, δεν παύει να θίγεται προσωπικά από τη μείωση των ευκαιριών και δυνατοτήτων υλοποίησης του αγαθού που συμμερίζεται με τους άλλους. Άρα, η τυχόν υπονόμηση της συνοχής τους ως κοινότητας αγαθού θα αποτελούσε προσβολή σε βάρος του προσώπου του κάθε μέλους αυτής και, γι' αυτό, το αδιατάρακτο της συνέχειας και της συνοχής θα πρέπει να τη περιφρουρεί ο δημόσιος καταναγκασμός.

Ζητούμενο συγκεκριμένα είναι εδώ να προστατευθεί το ζωτικής σημασίας για την προσωπικότητα των οπαδών κατάλληλο περιβάλλον δια του αποκλεισμού των επιθετικά κριτικών ή υποτιμητικών μορφών έκφρασης κατά του δόγματος ή της αντίληψης που αυτοί από κοινού έχουν ενστερνιστεί. Για την ικανοποίηση του αιτήματος δεν απαιτείται βέβαια να υποχρεωθεί κανείς να τρέφει αγαθά αισθήματα για κάποια κοινότητα ή θρησκεία. Αρκεί να αποσύρει την αρνητική του κρίση ή έστω τις οξείες εκδοχές της διατύπωσής της από το πεδίο της δημοσιότητας, ώστε να αποφευχθεί η προσωπική επαφή των μελών της κοινότητας, ιδίως των πλέον ασταθών, με αυτή. Κατά τα λοιπά παραμένει κανείς ελεύθερος να ανταλλάσσει τις υποτιμητικές του απόψεις για κάποιο δόγμα ή αντίληψη με όσους συμμερίζονται τη γνώμη του, ακόμη και να βεβηλώνει θρησκευτικά σύμβολα, αποκλειστικά στο πλαίσιο της ιδιωτικής τους επαφής (λ.χ. σε κλειστά clubs).

Ωστόσο, η επιχειρηματολογία αυτή κάνει ένα αδικαιολόγητο άλμα. Από το γεγονός ότι ο αυτοπροσδιορισμός με βάση μια συλλογική ταυτότητα αποτελεί έκφραση της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική ζωή συνάγει αδικαιολόγητα ότι αποτελεί επιτακτική υποχρέωση του κράτους να διασφαλίζει καταναγκαστικά το αναλλοίωτο της συνοχής της κοινότητας των φορέων αυτής της συλλογικής ταυτότητας, ακόμη μάλιστα και αν αυτή έχει χάσει τη πειστικότητα ή τη ζωτικότητά της. Υποθέτει με άλλα λόγια η άποψη αυτή ότι μπορεί νομίμως να διεκδικεί κάτι σαν δικαίωμα μιας

συλλογικής ταυτότητας να παραμένει αναλλοίωτη μέσα στην ιστορία. Η αναγνώριση τέτοιου δικαιώματος και, αντίστοιχα, τέτοιου καθήκοντος του κράτους είναι απλώς αδιανόητη σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα για δύο βασικούς και συναφείς μεταξύ τους λόγους.

Κατ' αρχάς, η αναγνώριση τέτοιου δικαιώματος θα προϋπέθετε κατ' ανάγκην ότι η αντίληψη που συνέχει την κοινότητα είναι ήδη η ίδια σταθερή μέσα στο χρόνο και διαυγής ως προς το περιεχόμενό της. Στην πραγματικότητα όμως το περιεχόμενο αυτό αποτελεί το αντικείμενο διηνεκούς ερμηνευτικής διαφωνίας μεταξύ των μελών της, γεγονός που αποτελεί άλλωστε και τον βασικό μηχανισμό προώθησης εσωτερικών εξελίξεων μέσα σε μια παράδοση. Έτσι, το αίτημα της συντήρησης αδιατάρακτου του κοινωνικού περιβάλλοντος που ευνοεί μια συλλογική ταυτότητα στην πραγματικότητα δεν υπονοεί άλλο από την ανακήρυξη μιας συγκεκριμένης εκδοχής της ταυτότητας αυτής ως επίσημης και υποχρεωτικής σε βάρος όλων των υπολοίπων μελών της που δεν τη συμμερίζονται, και την ανάθεση του ελέγχου τήρησης της ορθοδοξίας σε ένα ελέω κρατικής στήριξης εσωτερικό ιερατείο.

Κατά δεύτερο και κυριότερο λόγο όμως η ιδέα ενός δικαιώματος μιας κουλτούρας στην επιβίωση υπονοεί εσφαλμένα ότι, επειδή οι κοινωνικές ταυτότητες προσδιορίζουν αποφασιστικά την προσωπικότητα του φορέα τους, επιπλέον εξαντλούν και το περιεχόμενό της. Αντίθετα, καθένας διατηρεί ως προσωπικότητα τη δυνατότητα να στέκει αναστοχαστικά απέναντί στη συλλογική ταυτότητα της οποίας είναι φορέας να τη καταφάσκει ή να την απορρίπτει, εγκαταλείποντας ενδεχομένως και την κοινότητα, που συγκροτείται δια της κοινής αναφοράς σε αυτή). Έτσι, το να διεκδικεί μια συλλογική ταυτότητα το δικαίωμα να επιβιώνει αναλλοίωτη ή να θεωρεί ότι αποτελεί υποχρέωση του κράτους να της διασφαλίσει κάτι τέτοιο, δεν σημαίνει εν προκειμένω τίποτα άλλο από το ότι η κυρίαρχη μέσα στη σχετική κοινότητα ελίτ ή ιερατείο διεκδικεί την εξουσία να κρατά καθηλωμένα τα λοιπά μέλη στην επίσημη ορθοδοξία της αντίληψης του αγαθού που πρεσβεύουν, στερώνοντας τους τη δυνατότητα να εκτεθούν σε διανοητικά και αισθητικά ερεθίσματα που θα τους παρακινούσαν ενδεχομένως να προωθήσουν

αλλαγές στο εσωτερικό της κοινότητας ή και να την εγκαταλείψουν όλως δι' όλου.

Έτσι, το επιχείρημα υπέρ της προστασίας της προσωπικότητας όσων νιώθουν να θίγονται από το γεγονός ότι υποτιμάται η συλλογική τους ταυτότητα από τις εκφραστικές πρακτικές τρίτων, αποκαλύπτει μια απλή μεταμφίεση του πατερναλισμού, που οι κοινοτιστικές ελίτ διεκδικούν να ασκούν ακώλυτα σε βάρος των υπολοίπων μελών της κοινότητάς τους. Η στάση αυτή δεν συνιστά απλώς μια σοβαρή περιστολή της ελεύθερης έκφρασης αλλά προσβάλλει πρωτίστως την προσωπική αυτονομία των ίδιων των μελών της κοινότητας την προσωπικότητα των οποίων υποτίθεται επιδιώκει να προστατέψει. Και το κάνει αυτό επειδή ακριβώς προεξοφλεί με βαθιά προσβλητικό τρόπο την ανικανότητά τους να κρίνουν από μόνοι τους και να απορρίψουν ή να αποδεχθούν την αρνητική κρίση που η οχληρή χρήση του λόγου περιέχει. Με τον τρόπο αυτό υποβιβάζονται απλώς σε πρόσωπα με ελλειμματικές ικανότητες συμμετοχής στη κοινωνική ζωή ώστε να χρήζουν μιας κηδεμονίας, που φυσικά σπεύδουν να αναλάβουν με αυταπάρνηση αυτοί ακριβώς που διατυπώνουν το επιχείρημα, τα εσωτερικά στην κοινότητα ιερατεία. Το επιχείρημα αυτό σε τελική ανάλυση δεν είναι παρά η νοσταλγία για το οθωμανικό *μιλλέτ*.

γ. Προσωπική έκθεση σε υποτιμητικές κρίσεις

Εκ πρώτης τουλάχιστον όψεως, ως πιο εύλογη δικαιολογητική βάση για να απαιτήσει κανείς περιορισμό της δημόσιας έκφρασης και διάδοσης επιθετικών, οχληρών ή προσβλητικών κρίσεων σε βάρος μιας συλλογικής ταυτότητας απομένει η ανάγκη αποτροπής της βλάβης ή της ενόχλησης που οι ίδιοι οι φορείς της, ως συγκεκριμένα πρόσωπα και με συγκεκριμένες ευαισθησίες, ενδεχομένως θα υφίσταντο, αν τυχόν αυτοί γινότουσαν *άμεσα και προσωπικά* αποδέκτες τέτοιων κρίσεων χωρίς να το έχουν επιδιώξει ή προειδοποιηθεί για αυτό. Η ακούσια έκθεση των πιστών κάποιου θρησκευτικού δόγματος σε υποτιμητικές για την συλλογική τους ταυτότητα κρίσεις θα μπορούσε πράγματι να τους είναι ψυχικά οδυνηρή και να οδηγεί τελικά σε μειωμένο αυτοσεβασμό. Η

σκληρότητα, η αγένεια, η χυδαιότητα και η κακογουστιά στη κοινωνικότητά μας αποτελούν οπωσδήποτε ηθικά επονείδιστες συμπεριφορές και, όταν εκδηλώνονται μεταξύ συμπολιτών, αντιβαίνουν το καθήκον της πολιτικής ευπρέπειας. Το ζήτημα εν προκειμένω όμως δεν είναι αν τέτοιες στάσεις είναι ηθικές ή ανήθικες αλλά το αν η υιοθέτησή τους θα πρέπει να απαγορεύεται από τον νόμο και να τιμωρείται, ώστε να αποτρέπεται το ενδεχόμενο οι φορείς μιας συλλογικής ταυτότητας να εκτεθούν ακουσίως σε αυτές.

Οσοδήποτε σημαντικό αγαθό για την ομαλή συμβίωση και την προσωπική ανάπτυξη του καθενός και αν είναι η ψυχική ηρεμία και η επαρκής αυτοεκτίμηση για αυτά που είσαι και κάνεις, η καθημερινότητα του βίου μας είναι γεμάτη από οχληρά ερεθίσματα, ταπεινώσεις και ματαιώσεις που ενδέχεται να μας προβληματίζουν, αναστατώνουν, εξοργίζουν ή στενοχωρούν βαθιά, χωρίς για αυτόν τον λόγο να δικαιούμαστε να απαιτήσουμε την προστασία του νόμου. Ωστόσο, με την απαίτησή τους να αποσυρθούν υποχρεωτικά από το πεδίο της δημοσιότητας οι τυχόν σε βάρος της συλλογικής τους ταυτότητας υποτιμητικές κρίσεις, τα μέλη μιας θρησκευτικής ή πολιτισμικής κοινότητας διεκδικούν ακριβώς ένα δικαίωμα στη μη ενόχληση, δηλαδή μια εξαναγκαστή δια του κρατικού μονοπωλίου της βίας αξίωση για αποτροπή του κινδύνου να πληγεί η αυτοεκτίμησή τους από υποτιμητικές αναφορές όχι στα ίδια προσωπικά αλλά στη συλλογική ταυτότητά τους.

Η ιδέα ενός δικαιώματος στην εξάλειψη του κινδύνου ψυχικής αναστάτωσης, όπως και, γενικότερα, κάθε ιδέα δικαιώματος στο μη ρίσκο (λ.χ. το νεόκοπο «δικαίωμα» στην ασφάλεια) είναι ιδιαίτερα προβληματική. Ακόμη πιο προβληματική είναι όμως όταν αυτή αφορά το πεδίο της δημόσιας έκφρασης.

Η διατύπωση κριτικής σε βάρος ορισμένης συλλογικής ταυτότητας, όσοδήποτε οχληρή, ακραία, επιθετική, χυδαία κ.ο.κ., δεν παύει να συνιστά *επιχείρημα* που, που ασχέτως του τρόπου διατύπωσής του, απευθύνεται *erga omnes* επιδιώκοντας εξ ορισμού να προβληματίσει και να πείσει. Το να προσφέρουμε δε δημόσια ο ένας στον άλλο λόγους να σχηματίσουμε ή να μεταβάλλουμε γνώμες και πεποιθήσεις συνιστά τον πυρήνα της

δημόσιας επικοινωνιακής μας δράσης, τον πυρήνα δηλαδή της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Έτσι, ο αποκλεισμός κάποιων κρίσεων από το πεδίο της δημοσιότητας αποτελεί κατ' αρχήν πλήγμα όχι μόνο σε βάρος του εκφέροντος αυτές αλλά και του γενικού ακροατηρίου του που στερείται αναγκαστικά μια πηγή ηθικής, αληθειακής και αισθητικής αξίας. Γι' αυτό και δικαιολογείται οριακά μόνον με την επιτακτική ανάγκη προστασίας είτε του δημοσίου συμφέροντος (όπως λ.χ. η δημόσια ασφάλεια ή η άμυνα της χώρα) είτε της προσωπικής αυτονομίας κάποιου ανάμεσά μας.

Από τη σκοπιά αυτή, οσοδήποτε θα ήταν κανείς διατεθειμένος να συμπάσχει ανθρώπινα μαζί του για την ενόχληση που υφίσταται, θα ήταν πολύ δύσκολο για τον ευαίσθητο φορέα μιας συλλογικής ταυτότητας να πείσει ότι η ενόχλησή του θέτει σε κίνδυνο την προσωπική του αυτονομία, ώστε να αναγνωρισθεί σε αυτόν ή σε οποιονδήποτε άλλο δικαίωμα ασυλίας από την κριτική και τον προβληματισμό που διατυπώνονται στο δημόσιο *forum*, χάριν της αποφυγής της ενόχλησης που του προκαλεί η διαφωνία του με το περιεχόμενό τους. Δυστυχώς για αυτόν η μόνη δυνατότητα διασφάλισης της μη ενόχλησής του θα ήταν όχι ο αποκλεισμός των οχληρών διατυπώσεων από τον φυσικό κατ' αρχήν γι' αυτές χώρο της δημοσιότητας, αλλά του ιδίου στη γαλήνη της ιδιωτικότητάς του.

Δεν αποκλείεται ωστόσο, έστω και αν θα πρόκειται για ακραία και εξαιρετική περίπτωση, το ενδεχόμενο η ενόχληση που υφίσταται κάποιος από την ακούσια και απροσδόκητη έκθεσή του να είναι, λόγω της ιδιαίτερης ευαισθησίας του, εξαιρετικά επώδυνη. Ενδέχεται η ευσέβεια κάποιου να είναι τόσο βαθιά που η ψυχική του αναστάτωση από τη χλεύη σε βάρος της πίστης του να εγγίζει παθολογικά επίπεδα και να επιδρά στην ικανότητά του για πλήρη αυτοέλεγχο. Όσο και αν τέτοιες περιπτώσεις θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται με συμπάθεια και ανθρωπιά από τους συμπολίτες τους δεν θα μπορούσαν να βαρύνουν στη δικαιολόγηση περιορισμών στην ελεύθερη έκφραση.

Το να επικαλείται κανείς την ακραία ευαισθησία του ως φορέα μιας συλλογικής ταυτότητας ως δικαιολογία για τη δια του κρατικού

καταναγκασμού περιστολή των δικαιωμάτων των άλλων δεν επιδέχεται, σε τελική ανάλυση, άλλη απάντηση από αυτή που έδωσε στους φανατικούς που εξακολουθούν να αντιδρούν στη σάτιρα μετά την επίθεση στο Charlie Hebdo, ο μαροκινής καταγωγής μουσουλμάνος δήμαρχος του Rotterdam, Ahmed Aboutaleb: “Για όνομα του Θεού, ετοιμάστε τη βαλίτσα σας και φύγετε. Μπορεί να υπάρχει ένα μέρος στον κόσμο όπου μπορείτε να είστε ο εαυτός σας. Να είστε ειλικρινείς με τον εαυτό σας και μη σκοτώνετε αθώους δημοσιογράφους, είναι τόσο ειδεχθές. Και αν δε σας αρέσει εδώ επειδή υπάρχουν άνθρωποι που κάνουν σάτιρα και ετοιμάζουν εφημερίδες, τότε μπορώ να σας πω να πάτε να”.¹

¹<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/muslim-mayor-of-rotterdam-ahmed-aboutaleb-tells-extremists-who-dont-like-freedom-to-f-off-9975459.html>